

УДК 155.9

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК РІВНЯ ДОВІРИ ТА ЛОКУСУ КОНТРОЛЮ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНОГО ВНЗ

Юрченко Олена Вікторівна

Аспірант кафедри психології і педагогіки

Національний технічний університет України «Київський політехнічний
інститут», м. Київ

Стаття присвячена дослідженню ролі і місця довіри між учасниками освітнього процесу у технічному вищому навчальному закладі. В статті викладено останні досягнення у дослідженні проблеми довіри в україно-, російсько- та англomовних літературних джерелах. Наведено та проаналізовано результати дослідження психологічних особливостей процесу встановлення довіри між студентом і викладачем у технічному вищому навчальному закладі.

Ключові слова: студент, викладач, довіра, довірчі відносини, суб'єктивний контроль.

To research the role and place of trust between the participants of the educational process in a technical high school. The article described recent advances in the study of the problem of trust in Ukraine-, Russian-and English-language literature. Presented and analyzed results of psychological characteristics of the process of establishing trust between a student and a teacher at a technical high school. **Keywords:** student, teacher, trust, relationship of trust, subjective control.

Постановка проблеми. Останнім часом проблема довіри все більше цікавить філософів та психологів пострадянського простору. Довіра є однією з фундаментальних складових ефективної взаємодії особистостей, обміну знаннями та досвідом. Довіра – стрижневий елемент соціального та психологічного добробуту людини у суспільстві. Адже людина потребує довіряти іншим людям, які її оточують, та світу [3].

Водночас довіра може стати засобом обману людини, маніпулювання нею. Тому недовіру можна розглядати не як повну відсутність довіри, а як механізм захисту особистості; не протиставляючи її довірі, а розглядаючи у діалектичному взаємозв'язку [3]. А отже, недоцільна абсолютизація позитивного ставлення до поняття «довіра» і негативного до поняття «недовіра». Будь-яка ситуація, в контексті якої розглядається явище довіри, вимагає від нас визначення оптимального рівня довіри саме в її межах. На наш погляд, виявлення оптимального рівня довіри між суб'єктами взаємодії та окреслення тих властивостей особистості, від яких залежить цей рівень, є основними завданнями дослідників даного феномену.

Довгий час довіра не була предметом самостійного соціально-психологічного аналізу і вивчалася лише в контексті проблеми навіювання як методу психологічної впливу. Однак поняття довіри досить широко застосовувалося авторами в межах інших проблем (В. Вічев, Б.Ф. Поршнєв, І.С. Кон, А.В. Мудрик, В.А. Лосєнков, В.М. Куліков, Л.А. Петровська, О.І. Донцов, М.Ю. Кондратьєв, В.А. Петровський та ін.) [7].

Вперше на пострадянському просторі довіра як самостійне соціально-психологічне явище було проаналізовано Т.П. Скрипкіною [6]. Велике практичне значення, на наш погляд, мають дослідження довіри і недовіри А.Б. Купрейченко та її послідовників [3].

На сьогоднішній день існує значна кількість наукових робіт, присвячених вивченню явища довіри в різноманітних умовах: в економічній, політичній, соціальній, правовій (зокрема криміналістичній) та інших сферах життя людини. Феномен довіри вивчається не тільки у прикладанні до різних сфер діяльності людини, але й для різних вікових категорій.

Сучасна вища освіта ставить перед собою мету підготувати не тільки фахівця з високим рівнем знань та умінь, але й високорозвинену особистість, здатну до прийняття складних рішень та творчої діяльності. Такі вимоги висуває сьогодення. Сучасною тенденцією розвитку освіти є учбово-педагогічна співпраця, де знайшли своє відображення ідеї, сформульовані у

працях теоретиків загальної і педагогічної психології (Л.С. Виготський, О.М. Леонтьєв, Д.Б. Ельконін, В.В. Давидов, Ш.О. Амонашвілі та ін.) та передових практиків сучасної школи (А.С. Макаренко, В.О. Сухомлинський та ін.) [1].

Основною формою взаємодії суб'єктів освітнього процесу є педагогічне спілкування. Педагогічне спілкування одночасно реалізує комунікативну, перцептивну та інтерактивну функції, використовуючи при цьому всю сукупність вербальних, образотворчих, символічних і кінетичних засобів [1].

Культура педагогічного спілкування включає в себе вміння викладача об'єктивно оцінювати себе і студентів, створювати клімат взаємної довіри, бачити факти такими, які вони є, а не такими, якими їх хотілося б бачити; здатність та прагнення до взаєморозуміння і співчуття. Для будь-якого спілкування, в тому числі педагогічного, характерна наявність довіри. Інакше спілкування зводиться до банального транслявання деякої інформації [6].

Аналіз останніх досягнень. Проблему довіри і довірчих відносин в контексті освітнього процесу висвітлюють у своїх роботах І.Ф. Аметов, В.О. Дрофєєв, Р.Ю. Кондрашова, Л.С. Скрябіна та ін. У своїх дослідженнях автори зокрема розглядають особливості прояву довіри в системі "вчитель-учень" при різних стилях педагогічного керівництва, умови, що забезпечують довірчі відносини педагога та учня в освітньому процесі, особливості тощо.

У вітчизняній психологічній науці досі не ставилося питання про необхідність встановлення певного рівня довіри між студентом і викладачем вищого навчального закладу, зокрема технічної спеціальності. На наш погляд, детальне вивчення явища довіри в контексті взаємовідносин студентів і викладачів саме технічної спеціальності та практичне втілення його результатів сприятиме покращенню взаєморозуміння студентів і викладачів, взаємній інтеграції їх цілей, підвищенню якості досягненого результату та гуманізації освіти в цілому.

Більшість словників [5,8] тлумачать довіру як впевненість у чий-небудь сумлінності, щирості, в правильності чого-небудь.

Б. Мещеряков та В. Зінченко, посилаючись на визначення довіри Ф.А. Брокгауза та І.А. Ефрона, пояснюють довіру як «психічний стан, в силу якого ми покладаємося на яку-небудь думку, що здається нам авторитетною, і тому відмовляємося від самостійного дослідження питання, що може бути нами досліджене» [цит. за 4, с. 129].

Як вже зазначалося, у вітчизняній психології довіра не розглядалася як предмет самостійного соціально-психологічного аналізу, крім деяких робіт, присвячених проблемі навіювання як методу психологічного впливу. Проте поняття довіри досить широко використовувалося авторами в контексті інших проблем (В. Вічев, Б.Ф. Поршнєв, І.С. Кон, А.В. Мудрик, В.О. Лосєнков, В.М. Куліков, Л.А. Петровська, А.І. Донцов, А.У. Хараш, М.Ю. Кондратьєв, В.А. Петровський та ін.).

У соціально-психологічних дослідженнях проблеми довіри найчастіше торкалися в контексті розробки проблеми соціально-психологічного навіювання (В.М. Бехтерєв, В.С. Кравков, В.М. Куліков, Г.К. Лозанов, О.С. Новосьолова, Г.А. Веселкова, К.К. Платонов, І.Є. Шварц та ін.). Довіра розглядалася і у зв'язку з низкою інших соціально-психологічних проблем: авторитету (М.Ю. Кондратьєв, Ю.П. Стьопкін, Є.М. Ткачов), значущих інших (В.М. Князєв, О.О. Кронік, Є.А. Хорошилова, М.Б. Шкопоров), дружби (І.С. Кон, В.О. Лосєнков, Л.Я. Гозман, А.В. Мудрик, І.С. Полонський та ін.). У вітчизняній психологічній науці були спроби показати роль довірчих відносин і довірчого спілкування на різних стадіях онтогенетичного розвитку особистості (А.В. Мудрик, В.Є. Пахальян, Т.П. Скрипкіна).

Довіру було описано і як феномен внутрішньогрупових відносин (Л.Е. Комарова). Проблема довіри посідає ключове місце при аналізі поведінки індивідів у складних ситуаціях взаємодії, зокрема при вивченні міжособистісних конфліктів (М. Дойч, О.І. Донцов). Проблема довіри згадувалася як масове явище, яке має місце у великих соціально-

психологічних спільнотах, і як один із феноменів міжгрупової взаємодії (О.О. Бодальов, О.М. Сухов).

Отже, вивчення ряду феноменів, що відносяться до психологічної і соціально-психологічної проблематики, представленої в україно- і російськомовних літературних джерелах, демонструє, що довіра була присутня в контексті інших психологічних проблем, таких, як становлення спільнот людей, етапи і типологія такого становлення, авторитетність, навіювання, дружба, спільна кооперативна діяльність, феномени внутрішньогрупової і міжгрупової взаємодії, і деяких інших. У той же час, очевидно, що у країнах пострадянського простору довіра не була предметом спеціального вивчення і не виділялася для аналізу як відносно самостійне соціально-психологічне явище.

На відміну від вітчизняних досліджень, у закордонній соціальній психології довіра у взаєминах людей – предмет дослідження багатьох авторів, що працюють в рамках різних напрямів. Піонерами в галузі вивчення довіри в зарубіжній соціальній психології були С. Джуард і П. Ласкоу, які почали роботу в цьому напрямку наприкінці 50-х рр. Саме вони досліджували довіру з точки зору саморозкриття внутрішнього «Я». Концепція саморозкриття (self-disclosure) звертається до психології гуманістичної орієнтації і пов'язана з іменами таких відомих її представників, як К. Роджерс, А. Маслоу і С. Джуард [7]. Інший напрямок у вивченні довіри належить авторам, що працюють в рамках інтеракціонізму, які встановили, що почуття довіри є фундаментом взаємин людей і, в кінцевому рахунку, - ефективності роботи в організаціях. Ще один напрям дослідження довірчого спілкування - це «трансактний аналіз».

Отже, як свідчить проведений аналіз досліджень, присвячених вивченню феномену довіри в англomовній психології, ролі довіри у взаємодії людей надається надзвичайно велике значення. Здійснено десятки досліджень, спрямованих на вивчення різноманітних феноменологічних проявів довіри і довірливості.

Останнім часом проблема довіри як феномену соціальних взаємин все частіше стає предметом дослідження філософів і психологів сучасності. Довіра вивчається як самостійний соціально-психологічний феномен, так і в контексті різного роду відносин - політичних, економічних, правових, виробничих, управлінських та ін

Проблему довіри і довірчих відносин в умовах освітнього процесу висвітлювали у своїх роботах І.Ф. Аметов, В.О. Дрофєєв, Р.Ю. Кондрашова. В.Ю. Кравченко розглядає довіру як прояв афіліативної потреби особистості в юнацькому віці. Психологічні особливості становлення довіри до себе в юнацькому віці досліджено і висвітлено у роботі Єрмакової Н.О. Кожен з цих авторів наголошує на надзвичайній цінності довіри у педагогічній взаємодії.

Отже, можна стверджувати, що сучасний викладач (зокрема викладач вищого навчального закладу) повинен не тільки володіти певними знаннями, які він буде передавати своєму студентові, але й бути здатним встановити з ним такі взаємовідносини, за яких будуть найбільш ефективними процес передавання цих знань та процес виховання особистості студента. На наш погляд, невід'ємною складовою таких відносин має бути довіра, а її рівень повинен визначатися умовами (внутрішньо-особистісними і зовнішніми), за яких протікає навчально-виховний процес.

Методика та процедура дослідження. Наше дослідження мало на меті встановити можливий взаємозв'язок між рівнем соціальної довіри та інтернальністю/екстернальністю локусу суб'єктивного контролю студентів технічного ВНЗ. Отже, завданнями проведеного дослідження було:

- 1) визначити рівень міжособистісної (соціальної) довіри студентів;
- 2) визначити рівень суб'єктивного контролю студентів;
- 3) дослідити кореляційний зв'язок між отриманими рівнями.

Для реалізації поставлених завдань нами застосовувалися наступні методики та методи:

1) «Шкала міжособистісної (соціальної) довіри» Дж. Б. Роттера (адаптована С. Г. Достоваловим);

2) Методика діагностики рівня суб'єктивно контролю Дж. Роттера (адаптація Бажина Є. Ф., Голинкіної С. А., Еткінда А. М.);

3) Методи математичної статистики.

Дослідження проводилося на базі Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» м. Києва. В ньому взяли участь 150 студентів, з них 81% юнаків та 19% дівчат, віком від 18 до 23 років.

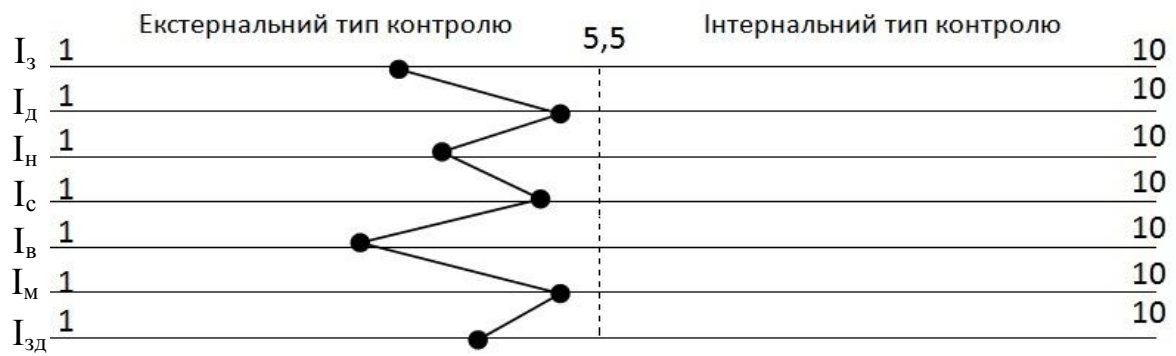
Аналіз отриманих результатів. Методика «Шкала міжособистісної (соціальної) довіри» Дж. Роттера дає можливість визначити рівень довіри особистості іншим людям, який може коливатися від 25 до 125. Як показали результати тестування, студентам технічної спеціальності притаманний рівень довіри вище середнього (75 за шкалою Дж. Роттера) і коливається від 77 до 100. Результати першого етапу дослідження наведені у табл. 1.

Таблиця 1

Середнє значення та середньоквадратичне відхилення рівнів міжособистісної довіри студентів технічної спеціальності

Середнє значення	88,43
Середньоквадратичне відхилення від середнього значення	35,557

Застосування методики діагностики рівня суб'єктивно контролю (далі - РСК) Дж. Роттера дало можливість з'ясувати рівні інтернальності та побудувати «профілі РСК» досліджуваних студентів технічної спеціальності. Результати другого етапу проведеного дослідження представлені на рис. 1.

Рис. 1. Узагальнений «профіль РСК» студентів технічної спеціальності

(I_z – шкала загальної інтернальності, I_d , I_n , I_c , I_v , I_m , I_{zd} – шкали інтернальності в галузі досягнень, невдач, сімейних відносин, виробничих відносин, міжособистісних відносин, у відношенні здоров'я відповідно)

Аналіз отриманих значень показників за шкалою загальної інтернальності представлений у табл. 2.

Таблиця 2

Середнє значення та середньоквадратичне відхилення показників загальної інтернальності студентів технічної спеціальності

Середнє значення	3,71
Середньоквадратичне відхилення від середнього значення	1,314

Показники загальної інтернальності досліджуваних коливаються від 3 до 6. Як бачимо з рис. 1, усереднене значення відповідає області екстернального типу суб'єктивного контролю.

З метою встановлення наявності статистично значущих зв'язків між рівнем міжособистісної довіри та локусом суб'єктивного контролю (зокрема, показником інтернальності особистості) нами було обраховано відповідні коефіцієнти кореляції Спірмена (табл. 3).

Значення коефіцієнтів кореляції Спірмена між рівнями міжособистісної довіри та показниками інтернальності

	Рівень міжособистісної довіри
Загальна інтернальність (I_z)	-0,055
Інтернальність в галузі досягнень (I_d)	-0,101
Інтернальність в галузі невдач (I_n)	0,147
Інтернальність в сімейних відносинах (I_c)	-0,313
Інтернальність в галузі виробничих відносин (I_b)	-0,390
Інтернальність в галузі міжособистісних відносин (I_m)	0,039
Інтернальність у відношенні здоров'я (I_{zd})	0,220

Як видно з таблиці, статистично значущі зв'язки виявлено між рівнем довіри та показниками I_z , I_d , I_n , I_c , I_b , I_{zd} . При чому для показників I_z , I_d , I_n , I_c , I_b кореляція носить від'ємний характер: при зростанні цих показників рівень довіри має тенденцію зменшуватися. Для показників I_z , I_d , I_n спостерігається зв'язок на рівні тенденції. Між показником I_{zd} та рівнем довіри виявлено слабкий додатний зв'язок: при збільшенні значення I_{zd} може спостерігатися слабке збільшення рівня довіри. Для показників I_c та I_b спостерігається помірний від'ємний кореляційний зв'язок з рівнем довіри: при зростанні цих показників рівень довіри зменшується. Слід зазначити, що не виявлено статистично значущого зв'язку між рівнем міжособистісної довіри та показником інтернальності в галузі міжособистісних відносин (I_m).

Отже, значних зв'язків між рівнем міжособистісної довіри та значенням інтернальності не виявлено. За результатами дослідження спостерігаються кореляційні зв'язки за окремими шкалами на рівні тенденції. Тобто рівень міжособистісної довіри студентів технічного ВНЗ в певній мірі пов'язаний з особливостями локалізації контролю над значущими для особистості подіями.

Висновки. За результатами теоретичного аналізу, тестувань та опитувань досліджуваних, можна зробити такі висновки:

1) Проведено огляд вітчизняної та зарубіжної літератури, присвяченої вивченню феномену довіри та проблеми встановлення довіри між учасниками взаємодії. Обґрунтовано актуальність дослідження проблеми довіри у взаємодії учасників навчального процесу, зокрема між студентом і викладачем.

2) Встановлено, що у межах суб'єктно-суб'єктного підходу феномен довіри у взаємодії студента і викладача повинен вивчатися у двох напрямках: вивчення особистості студента та вивчення особистості викладача.

3) Виявлено певний взаємозв'язок між рівнем довіри та локусом суб'єктивного контролю студентів технічного ВНЗ. Таким чином, можна припустити, що зі зростанням особистісної інтернальності студента технічного ВНЗ знижується рівень довіри викладачу. На наш погляд, таку залежність можна пояснити зростанням самодостатності особистості із зростанням інтернальності локусу контролю, її орієнтації на власні погляди і зменшення цінності думки оточуючих. Однак таке припущення потребує додаткового дослідження.

Література

1. Зимняя И.А. Педагогическая психология / Зимняя И.А. [Учебник для вузов] – М.: Издательская корпорация «Логос», 2000. – 384 с.
2. Карелин А. Большая энциклопедия психологических тестов / А. Карелин. – М.: Эксмо, 2005. – 416 с.
3. Купрейченко А.Б. Психология доверия и недоверия / А.Б.Купрейченко. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2008. – 571 с.
4. Мещеряков Б.Г. Большой психологический словарь. / Б.Г. Мещеряков, В.П. Зинченко. – М., 2002. – 632 с.
5. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – 4-е изд., доп. – М. : Азбуковник, 2000. – 940 с.
6. Скрипкина Т.П. Доверие как социально-психологическое явление: автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра психол. наук: спец. 19.00.05 «Социальная психология» / Т.П. Скрипкина. – Ростов н/Д, 1998. - 47 с.